

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВТРУЧАННЯ В РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ ДІТЬМИ ТА ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ

Проблема допомоги особам з порушеннями розвитку отримала широке публічне освітлення лише в останнє десятиліття. Донині вважалося, що спроби адаптації таких осіб є малоефективними унаслідок чого не велися наукові розробки в області теорії та методики навчання і виховання дітей з розумово відсталістю.

Метою цієї статті є розгляд сучасних методів психологічного втручання в роботі з дітьми з розумово відсталістю та їхніх батьків.

Розумова відсталість – це гетерогенний розлад, що включає значне зниження інтелектуального функціонування. В літературі радянського часу прийнято було виділяти дві основні клінічні форми розумової відсталості: олігофренію і деменцію. Стейкі зміни розумового розвитку ведуть до ряду вторинних порушень – змін у процесі соціальної адаптації індивіда. Можуть порушуватися такі вміння як навички самообслуговування, комунікація, соціальні вміння, практичні навички роботи по будинку, шкільна успішність. Ці навички є ключовими для функціонування людини.

Для навчання дітей з розумово відсталістю ще за тих часів були створені спеціалізовані школи, - за допомогою спеціальних коректувальних програм учні освоювали той обсяг знань, який дозволяли їх можливості. Проте проблема розвитку й адаптації розумово відсталих все ж залишається актуальною.

Останнім часом все більшу увагу фахівців привертають можливості психотерапії розумово відсталих осіб. Хоча ця відсталість сама по собі не пов'язана з неврозами або психозами, ті, хто страждає на неї теж схильні до психічних розладів. Більше того, в деяких розумово відсталих розчарування, пов'язане з їх обмеженими можливостями, породжує тривогу та агресивну поведінку.

Використання психотерапії в спеціальній психології тривалий час обмежувалось у зв'язку з уявленням про те, що всі психотерапевтичні процедури засновані на прийомах, що вимагають від клієнта вербальної комунікації, участі інтелекту та інших компонентів, властивих особам з нормальним інтелектом [1]. Проте це не зовсім так.

Що стосується особливостей інтелекту, можна сказати, що розумово відсталим властива інтелектуальна діяльність. Як відомо, особливістю розвитку розумово відсталих є асинхронія розвитку мозку при якій недорозвинення в одній області супроводиться гіперкомпенсацією в іншій.

Так, індивідуальні особливості дитини, що несподівано виявляються, можуть привести в подив деяких педагогів і психологів, викликати в них сумніви щодо її належності до розумово відсталих, а також вселити в батьків марну надію на великі успіхи в майбутньому. Розумова відсталість не приводить до рівномірної зміни в дитини всіх сторін психічної діяльності. Спостереження та експериментальні дослідження дають матеріали, що дозволяють говорити про те, що одні психічні процеси в неї більш порушені, інші залишаються відносно підлеглими зберіганню.

Основною **метою** психологічного втручання в роботу з розумово відсталими дітьми за нашими дослідженнями стали поліпшення їхнього самопочуття і підвищення здатності справлятися зі стресами. Також цілі психотерапії дітей з розумово відсталістю, на нашу думку пов'язані з формуванням розуміння і прийняття їх порушення ними самими; поліпшенням фрустраційної толерантності і контролю над імпульсивністю; розвитком відповідних соціальних умінь; розвитком умінь самостійного ухвалення рішень; формуванням розуміння того, що в них існує обмеження; умінням виражати емоції; розвитком адекватних інтерперсональних умінь; зменшенням аутоагресивних проявів.

Незалежно від ступеня порушень нами було запропоновано посилення роботи над поліпшенням стосунків дитини з членами сім'ї та з однолітками. Це як виявилось стає можливим шляхом формування самоконтролю над емоціями.

Таким чином, терапія і навчання дітей з розумово відсталістю включило багатокомпонентну інтегровану стратегію, що визначає потреби дитини в контексті її індивідуального розвитку, умов її сім'ї або установи.

Основою психологічного втручання при розумовій відсталості нами запропоновано:

- 1) розвиток збережених когнітивних процесів і сторін особистості;
- 2) розширення зони найближчого розвитку. З деякими завданнями дитина не може впоратися сама, але вирішує їх за допомогою дорослих. Це дає інформацію про те, з якими завданнями вона незабаром зможе справлятися самостійно;
- 3) урахування індивідуальних особливостей;
- 4) терапевтичне втручання як показують дослідження є найбільш успішним, коли проходить на ранньому етапі розвитку, особливо в дошкільні роки;
- 5) терапевтичне втручання при розумовій відсталості в дітей підбирається відповідно до індивідуальних потреб і здібностей дитини і є інтегрованим з сім'єю, школою і суспільством.

Зупинимось докладніше на **методах** психологічного втручання, які є ефективними в роботі з даною категорією осіб. При виборі методів необхідно було враховувати ступінь розумової відсталості, наявність супутніх соматичних, неврологічних, сенсорних і психологічних розладів основні психосоціальні характеристики соціального середовища і перш за все сім'ї.

Поведінкова терапія може бути прикладена з метою поліпшення соціальної поведінки, контролю і зменшення агресивної та деструктивної поведінки. Окрім тренування базових навичок для опанування мовлення і готовності до навчання, багато старших дітей і підлітків з розумово відсталістю отримують користь від специфічного тренінгу соціальних навичок, який забезпечує їх інтеграцію в звичайні класи та інші спільні види діяльності.

• Тренінг соціальних навичок використовує стратегії позитивного підкріплення для навчання і винагороди таких важливих навичок міжособистісного спілкування, як посмішка, готовність ділитися, прохання про допомогу, уміння допомогти іншому, зайняти місце в черзі, слідувати якому-небудь направленню і вирішувати проблеми. Цей метод сприяє створенню дружніх стосунків між дітьми, що нормально розвиваються, і розумово відсталими дітьми, підвищує можливості інтеграції розумово відсталих в соціумі.

- Позитивне підкріплення є ефективним для модифікації деяких видів дезадаптивної поведінки.

Групова терапія. Дослідження останніх років свідчать про успішність додатка групової психотерапії в роботі з розумово відсталими дітьми, у процесі чого формується емоційний контроль, самовпевненість, соціальні уміння.

Оскільки в цих дітей порушена мотиваційно-потребнісна сфера, вони не прагнуть до пошуку знань, інтереси їх дуже обмежені, примітивні та нестійкі. Діти з легким і помірним ступенем розумової відсталості усвідомлюють, що не здатні справлятися із завданнями які вирішують їхні однолітки з нормальним розвитком, вони більш чутливі та ранимі.

Ігрова терапія. Тривалий час гра є провідною діяльністю для цих дітей. Гра дітей з розумовою відсталістю характеризується якісною своєрідністю, яка виражається у відсутності сюжетно-ігрових дій, у стереотипному і неадекватному використанні іграшок, у відсутності логіки і послідовності здійснюваних дій. Включення дітей в спеціально організовану ігрову діяльність дозволяє виявити їхні потенційні можливості, сприяє позитивній динаміці в опануванні ігрових дій і створює сприятливі умови для психічного розвитку.

Психокорекція. Основними засобами коректувальної роботи можуть бути:

- 1) Адаптація навчального матеріалу.
- 2) Ширше представлення наочного матеріалу.
- 3) Повільний темп опанування навчального матеріалу.
- 4) Частіше повторення матеріалу.
- 5) Поетапні часткові узагальнення знань у зв'язку з низьким рівнем абстракцій та узагальнень.

Батьківське консультування.

При народженні та вихованні розумово відсталі дитини батьки стикаються з труднощами і проблемами, які впливають на їх психосоціальне функціонування. Вирішення цих проблем пов'язане з депресивними і стресовими переживаннями, що відкладає відбиток на їх особистісні характеристики. Депресивні реакції, з якими не можуть впоратися батьки, надалі можуть стати перешкодою для самої дитини. Це визначає необхідність своєчасної діагностики депресивних достатків у батьків. І в цьому випадку важливу роль грає психологічне консультування батьків, інколи необхідна і сімейна психотерапія.

Нерідко трапляється, що повідомлення діагнозу дитини може викликати реакцію гострого горя в батьків. Таким чином, повідомлення діагнозу може бути початком психологічної дії, прямої – на батьків і непрямой – на дитину.

У процесі батьківського консультування дуже важливо дати батькам можливість виразити свої відчуття, пов'язані з труднощами виховання дитини, з нерозумінням суспільством їх проблеми та із стурбованістю майбутнім дитини. Психолог може дати батькам необхідну інформацію про етіологію і лікування порушення, він повинен направити батьків до спеціалізованих навчальних закладів для дітей з розумовою відсталістю, дати рекомендації щодо вторинних порушень розвитку.

Метою раннього консультування є зменшення негативного впливу дистреса, що виник унаслідок повідомлення батькам діагнозу. Їм також необхідна тривала емоційна підтримка у зв'язку з проблемами, що виникають не лише в момент повідомлення діагнозу дитини, але й у подальших етапах їхнього життєвого циклу. Відповідно до цілей консультування наступні: своєчасний дозвіл виникаючих психологічних проблем, мобілізація внутрішніх ресурсів батьків і дітей, з'ясування короткострокових і довгострокових планів майбутнього розумово відсталі дитини (навчання вдома за індивідуальними програмами, вступ до спеціалізованої школи тощо). Можливо також проходження батьками психотерапії, метою якої могло б бути надання моральної підтримки опрацювання відчуття провини.

Виявлено також, що у створенні та реалізації програм для батьків розумово відсталіх дітей особливу важливість може мати сенситивність терапевта до родинного контексту і індивідуальних особливостей дитини. Так, важливо працювати в наступних напрямках:

- батьківське консультування з проблем інформованості етіології і перебігу розумової відсталості;
- робота безпосередньо з розумово відсталою дитиною;
- робота над стосунками між дітьми та їх батьками, також розподіл обов'язків по догляду за розумово відсталою дитиною;
- сімейна психотерапія.

Психологічне консультування значно може вплинути не лише на стосунки між дітьми та їх батьками, але і на стосунки з довколишніми.

Висновки. Таким чином, у процесі роботи з розумово відсталими дітьми та їхніми сім'ями необхідний мультидисциплінарний підхід, метою якого є допомога дітям та їхнім батькам. У процес роботи з особами з порушеннями розвитку (зокрема з розумовою відсталістю) мають бути включені фахівці з різних областей – лікарі, педагоги, соціальні працівники, психологи.

Гнучкість підходу повинна враховувати особливості соціально-демографських характеристик дитини та її батьків (освіта, матеріальний стан, місце проживання, релігійні погляди і таке ін.).

Показово, що створення координаційної системи служб і програм по роботі з розумово відсталими дітьми та їхніми сім'ями в різні етапи життєвого циклу полегшує як адаптацію батьків, так і саму роботу фахівців.

Взаємодія фахівців між різними відомствами і спеціалізованими закладами, між державними і недержавними структурами з основною метою – турбота про осіб з розумовою відсталістю та їх сімей – має виняткову важливість в ефективності допомоги цим людям.

Отже, вмiле використання сучасних методiв психологiчного втручання може значно вплинути не лише на розвиток дитини, на стосунки мiж дiтьми та їх батьками, але i на цiлiсний розвиток дитини. Загалом, сучаснi пiдходи дають кращий результат i є бiльш ефективними в роботi з даною категорiєю осiб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Специальная психология : учебное пособие / [Под ред. В.И. Лубовского]. – М.: Академия, 2005. – 464 с.
2. *Исаев Д.Н.* Умственная отсталость у детей и подростков. Руководство / Д.Н. Исаев. – СПб.: Речь, 2003. – 391 с.
3. *Мэш Э.* Детская патопсихология / Э. Мэш, Д. Вольф. – СПб. : Третье междунар. изд. "ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК"; М. : "ОЛМА-ПРЕСС", 2003. – 511 с.
4. *Максимова Н.Ю.* Курс лекций по детской патопсихологии: учебное пособие / Н.Ю. Максимова, Е.Л. Милотина. – Ростов н/Д. : Феникс, 2000. – 576 с.
5. *Каплан Г.И.* Клиническая психиатрия / Г.И. Каплан, Б. Дж. Седок. – В 2 т. – Т.2. [пер. с англ.]. – М. : Медицина, 1994. – 528 с.

У статті розглянуті сучасні підходи психологічного втручання в роботу з дітьми з розумовою відсталістю (поведінкова, групова, ігрова терапія, психокорекція). Представлені специфіки батьківського консультування. Увага акцентується на представленні батькам діагнозу дитини, на особливостях стосунків між дітьми та їх батьками і на стосунках розумово відсталих дітей з соціумом.

Ключові слова: розумова відсталість, психологічне втручання.

Н.В. Кантарєва

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВМЕШАТЕЛЬСТВА В РАБОТЕ С УМСТВЕННО ОТСТАЛЫМИ ДЕТЬМИ И ИХ СЕМЬЯМИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены современные подходы психологического вмешательства в работу с детьми с умственной отсталостью (поведенческая, групповая, игровая терапия, психокоррекция). Представлены специфики родительского консультирования. Внимание акцентируется на представлении родителям диагноза ребенка, на особенностях родительно-детских отношений и на взаимоотношениях умственно отсталых детей с социумом.

Ключевые слова: умственная отсталость, психологическое вмешательство.

N.V. Kantaryova

PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL INTERFERENCE IN WORK OF MENTALLY HANDICAPPED CHILDREN AND THEIR FAMILIES

SUMMARY

The article analyzes some modern approaches to psychological interference in work with mentally handicapped children (behavior therapy, group, game therapy, psychological correction). The author demonstrates specificity of parental advising, focusing attention on parents' presentation of child's diagnosis, on features of relations between children and parents, and on relations between mentally handicapped children and society.

Keywords: mental handicap, psychological interference.
